

İNANÇ AMEL VE AHLÂK EKSENİNDE KUR'AN'DA ZULÛM KAVRAMI

Duran Ali Yıldırım

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi
Yrd.Doç.Dr., Tefsir

Öz: Zulûm, Kur'an-ı Kerim'de en çok kullanılan kavramlardandır. İtikadî, amelî ve ahlâkî anlam alanına sahip olan zulûm kavramı, bir şeyi hak etmediği yere koymak, haksızlık etmek, haddi aşmak, eziyet ve işkence yapmak, aydınlık ve nurun zıddı karanlık gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'da zulûm; Allah'a karşı işlenen bir haksızlık anlamında şirk, bir işi olması gerektiği gibi yapmamak şeklinde amel, kendine ve başkasına haksızlık etmek anlamında ahlâk anlamında kullanılmaktadır. Allah'ın sevmediği bir eylem olarak zulûm en ağır ceza ile karşılık bulmaktadır. Kur'an'ın en üst değer kabul ettiği adâletin zıddı zulûmdür. Zulûm hiçbir varlık için kabul edilemez bir hak ihlâlidir. Kur'an'a göre toplumların yok edilme sebeplerinin başında zulûm gelmektedir.

Anahtar kelimeler: İnanç, Ahlâk, Zulûm, Adâlet.

The Concept of Cruelty in the Qur'an within the Context of Faith, Action and Morality

Abstract: Cruelty, one of the concepts most used in Quran, Faith, deeds and moral meaning of the persecution of concept, I put it down as hell didn't deserve a thing, to be fair, transgress, torment and torture, bright means the opposite of darkness and light. Persecution in the Quran; an injustice committed against God in the sense of a circus, not as good a job as it should be., to be fair to yourself and others, in the sense of morality are accepted. Allah dislikes to correspond with the maximum penalty for cruelty as an act of finding. The highest value of the Qur'an accepts that justice is the opposite of Cruelty. For any entity is an unacceptable infringement of persecution. According to the Quran, at the beginning of the reasons of the destruction of communities are persecuted.

Keywords: Religion, Moral, Persecution, Justice.

مصطلح الظلم في القرآن الكريم في محور المعتقد والأخلاق والعمل

ملخص: استعمل مصطلح الظلم كثيرا في القرآن الكريم. كما أن لمصطلح الظلم أبعاد ترتبط بالإعتقاد والأخلاق والعمل كذلك له معان لغوية أيضا مثل: وضع الشيء في غير محله، التعدي، التجاوز عن الحد، التعذيب والظلمة التي هي ضد النور والإشراق. مصطلح الظلم في القرآن الكريم تارة استعمل بمعنيتي التعدي في حق الله ألا وهو الشرك به وتارة جاء بمعنى العمل يعني العمل بدون الإتيان وتارة استعمل بمعنينا لأخلاق وهو الظلم في حق النفس أو في حق الغير. وإتيان الظلم من أكره الأشياء التي تجلب أشد العقوبات عند الله عز وجل. والحقيقة الظلم هو ضد العدالة التي قُبلت من القيم العليا في القرآن الكريم. والظلم هو انتهاك الحقوق، الذي لا يقبل ولا يُستَمَح مقابلاي موجود من الموجودات في العالم. كما نرى أن الظلم هو من أهم الأسباب التي تجر الأمم إلى الهلاك والدمار.

كلمات مفتاحية: الظلم، القرآن، الأخلاق، العدالة

GİRİŞ

Allah c.c. yeryüzünde adaletin tesis edilmesini, zulmün engellenmesini ve ortadan kaldırılmasını istemiştir. Bunun için adaleti emretmiş,¹ zulmü ve haksızlığı yasaklamıştır.² İnsanı yeryüzünde halife kılmak suretiyle bu sorumluluğu insana yüklemiştir.³ Peygamberlere de hakkın hâkim kılınması için zulüm ve zalimlerle mücadele görevi verilmiştir.⁴

Zulüm, Kur'an ayetlerinde çok geniş anlamda ele alınmış bir kavramdır. İnanç, eylem ve ahlâk konularını ilgilendiren bir anlam alanına sahiptir. Kur'an'ın ortaya koyduğu en üst değer olan adâletin⁵ zıddı zulümdür. Bunun için, "küfür ile âbâd olunur ama zulüm ile âbâd olunmaz" denilmiştir.

Zulüm, gerek inanç gerek ahlâk bakımından her türlü haksızlık ve yermeyi içine almaktadır.⁶ Kur'an'a göre zulüm kavramı, Allah'ın ulûhiyet hakkına haksızlık etmek anlamında şirk,⁷ bir işe hakkını vermeme, olması gerektiği yerden başka yere koyma anlamında amel,⁸ birisine haksızlık ve adaletsizlik etme anlamında ahlâk⁹ mefhumlarını içermektedir.

Zulüm, insanın Rabbine, kendisine ve çevresine karşı işlediği bir haksızlık,¹⁰ diğer taraftan Allah'ın ulûhiyet hakkını ihlâl etmesi sebebiyle Allah tarafından affedilmeyen bir kötülük sayılmaktadır.¹¹ İnsanın saygınlığını yok ettiği için insanlar tarafından hoş görülmemektedir. Her durumda zulüm, bir

¹ En-Nahl, 16/90.

² Hûd, 11/ 113,116.

³ En-Nisâ, 4/ 58; el-En'âm, 6/ 165.

⁴ Tâhâ, 20/ 24,43; Sâd, 38/ 26; en-Nâziât, 79/ 17.

⁵ El-Mâide, 5/8.

⁶ Ulutürk, Veli, *Kur'an'da Zulüm Kavramı*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:9, Yıl. 1990, Erzurum

⁷ El-A'râf, 7/ 148; Lokman, 31/ 13.

⁸ El-Bakara, 2/ 59; el-Kehf, 18/ 33.

⁹ El-Bakara, 2/ 231.

¹⁰ Ulutürk, Veli, *Kur'an'a Göre Zulüm Kavramı*, İstişare Yay. Kayser, 1993, s. 12.

¹¹ En-Nisâ, 4/ 48.

hakka tecavüzdür. Kur'an'ın hedefi, insanların hakkını korumak ve insanı hak ettiği mertebeye yükseltmektir. Bu sebeple her varlık için bir hak söz konusudur ve sahibine hakkının verilmesi gerekir.¹²

İslam kazanılmış her hangi bir hakkın alınması konusunda hak sahiplerini hiçbir şekilde tembellik ve ilgisizliğe sevkmediği gibi tehdit ve taziyik altında kalarak haklarından vazgeçmelerine de razı olmamıştır.¹³ Kur'an, zulme karşı mücadeleden kaçanları uyarmış, onları kendi ifadesiyle “kendilerine zulmedenler” olarak vasıflandırmıştır.¹⁴ “Zulüm sebebiyle malı elinden alınırken öldürülen kimse şehittir”¹⁵ hadis-i şerifi ile hakkı alma ve koruma gayesiyle yapılan mücadelenin önemine vurgu yapılmıştır.

Bu çalışmada zulmün kavramsal çerçevesi çizilecek, zulüm kavramı inanç, amel ve ahlâk bağlamında Kur'an ayetleri ışığında ele alınacaktır. Kur'an'da ele alındığı şekliyle zulmün çeşitleri, sebepleri ve sonuçları ile zalimlerin nasıl cezalandırılacağı ayetlerle açıklanacaktır.

I. Zulüm Kavramının Anlam Alanı

Zulüm kelimesi, “zlm” (ظَلَمَ) kökünden olup, (ظَلَمَ) ‘zulm’ masdar manâsında isimdir. “Za-le-me” fiili bazen doğrudan iki mef'ule müteaddî olur, bazen de “ب” harf-i cerri ile “فَظَلَمُوا بِهَا” örneğinde olduğu gibi müteaddî olarak gelir. İbn Manzûr, zulüm kavramının haddi aşmak, doğru yoldan sapmak manalarına geldiğini belirtir¹⁶ “Zulm” kelimesinin iki manâsından birincisi, ziya ve nûrun zıddı (karanlık), dolayısıyla yoldan sağa sola sapmak, diğeri de geçişli fiil olarak, ‘bir şeyi kendi yerinden

¹² Buhari, *Savm*, 50; Edeb, 86; Tirmizi, *Zühd*, 6.

¹³ Şûrâ, 42/ 39.

¹⁴ Kutub, Seyyid, *İslam'da Sosyal Adâlet*, Çev. Yaşar Tunagür, Adnan Mansur, Çağaloğlu Yay. İst. 1971, s. 26.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 590.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, XII / 373.

başka yere koymak'tır. Arapların, *مَنْ أَشْبَهَ أَبَا ه ه فَمَا ظَلَمَ* "babasına benzeyen zulmetmemiştir" sözü, zulmü anlatmak için bir misâl olarak verilmiştir.¹⁷ İşkence ve haddi tecavüz anlamına da kullanılır. "Bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak ya da, "bir şeyi kendi yerine koymamak" anlamı hakkında bütün Arap lügatçileri ittifak etmişlerdir.¹⁸ İşin başına o işe uygun/ehil olmayanı getirmek zulümdür. Buna *(مَنْ اسْتَرْعَى الدَّنْبَ فَقَدْ ظَلَمَ)* "Kurdu (koyunlara) çoban yapan zulmetmiştir" sözü misal kullanılır.¹⁹ Muallakât şairlerinden Züheyr b. Ebû Sülmâ'nın,

ومن لا يذد عن حوضه بسلاجه يُهدم لا يظلم الناس يظلم "*Kabilesini silâhıyla savunmayan kişi zillete uğratılır/Ve insanlara zulmetmeyene zulmedilir*"²⁰ anlamındaki beytinin gösterdiği üzere acımasızlığın yaygın olduğu cahiliye döneminde zulüm, var olma mücadelesinin kaçınılmaz gereği olduğuna inanılıyordu. Yine aynı dönemde insan hakkındaki kötümser anlayış da zulmün kaçınılmazlığı telakkisini beslemiştir. Abbâsî dönemi şairi Mütenebbî'nin, "*Yüksek şerefler eziyetten kurtulamaz / Uğruna kanlar akıtılmadıkça/Zalimlik insanların karakterinde vardır; şayet görürsen/Bir ağır başlı adamın bilesin ki bir engel yüzündendir zulmetmemesi*"²¹ anlamındaki beyitleri bu anlayışın cahiliye döneminde yaygın oluşunun en açık örneğidir.

Dilimizde her hususta haksızlık etmek zulüm olarak ifade

¹⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, "zlm" Md., V, 1977; İbn Fâris, Ebu'l-Huseyin Ahmed, *Mu'cem-u Mekâyisi'l-Luğa*, Beyrut, 2001, III, 617; Aynı müellif, *Mücmelu'l-Luğa*, II, 601-602; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, XII / 373

¹⁸ Bkz. İbn Dureyd, *Cemherati'l-Luğa*, III, 124; Cevherî, *es-Sihâh*, "zlm" md, V, 1977-1978; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arap*, XII, 373; Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 383

¹⁹ Firuzabadî, *el-Kamusu'l-Muhit*, I, 1464, ; Zebidî, *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l-Kamus*, XXXIII, 32; Cevherî, *es-Sihâh*, V, 255; Cürcanî, *Kitabu't-Ta'rifât*, s. 219; İbn Faris, *Mu'cemu Makayisi'l-Luğa*, III, 468; Râgib, *el-İsfahânî*, *Müfredat-u Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerîm*, s. 538.

²⁰ Zevzenî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Mu'allakât*, s. 115; Kuraşî, Ebî Zeyd Muhammed b. Ebi'l-Haddâb *Cemheratü Eş'âri'l-Arap Fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm*, Matbaat-u Nahdat-u Mısır, Trs. s.174.

²¹ Yâzici, Nâsif, *el-'Arfü't-Tayyib fi şerhi Divâni Ebi't-Tayyib*, Dâr-u Sadr, Beyrut, Trs. I, 11.

edilmiştir.²² Adl/adâlet, kıst ve insaf kavramları zulmün karşıtı, cevr, bağı, tuğyân, fîsk, udvân/taaddî/i'tidâ kavramları da zulmün eş veya yakın anlamlısı olarak kullanılır. Zulmün kök anlamı bakımından özellikle insan ilişkilerindeki haksızlıkları ifade ettiği, bu sebeple cevr'e göre daha dar anlamlı olduğu belirtilirse de litaratürde zulmün eş anlamlısı olarak daha çok 'cevr' geçmektedir.²³ Adâletin sadece bir zıddı vardır o da "zulüm" dür. Çünkü adâlet bir düzenin ifadesidir. Düzen ya vardır veya yoktur; ikisinin ortası olamaz. Düzenin varlığı adâleti, yokluğu zulmü ifade eder.²⁴

Buna göre zulüm, lugat anlamı itibariyle, " noksan, ilave ve yerini değiştirmek suretiyle, kendisine ait yerinden başka bir yere koymaktır. Bu kelime, doğru yoldan sapmak, haddi aşmak, manasına geldiği gibi, "eksik yapmak", "bir şeye hakkını vermemek" anlamında da ayetlerde geçmiştir.²⁵ Zâlim kelimesi, İngilizceye genellikle "haksızlık eden", "kötülük yapan" olarak; isim hali olan zulm ise, "haksızlık", kötülük, "adâletsizlik" ve "zorbalık" gibi değişik şekillerde tercüme edilmektedir.²⁶ "Haksızlık etmek" anlamında Kur'an-ı Kerim'de "(O gün) kendisine zulmeden herkes, yeryüzünde kendisine ait ne varsa, onu (azaptan kurtulmak için fidye olarak verirdi. Azabı gördükleri zaman, içlerinde derin bir pişmanlık duyarlar, aralarında ise adaletle hükmedilir, asla haksızlığa uğratılmazlar"²⁷ buyrulmuştur. Faiz yoluyla haksız kazanç sağlamak ve böylece karşılıklı haksızlıklara sebep olmak yasaklanırken "Haksızlık da etmeyin, haksızlığa da boyun eğmeyin"²⁸ uyarısı yapılmıştır. Hırsızlık yapanın cezasını bildiren ayetten hemen sonra; "Kim

²² Ulutürk, Veli, *Kur'an'a Göre Zulüm Kavramı*, s. 10.

²³ Çağrıncı, Mustafa, DİA, "Zulüm" Md. XLIV/ 507-509.

²⁴ Çağrıncı, Mustafa, *Gazâli'ye Göre İslam Ahlâkı*, Ensar Yay. İst. 2013, s. 208.

²⁵ En-Nisa, 4/ 49; el-Kehf, 18/ 33.

²⁶ Izutsu, Toshihika, *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, Tashih, M. Kürşat Atalar, Pınar Yay. İst. 2011, s. 258.

²⁷ Yunus, 10/ 54.

²⁸ El-Bakara, 2/ 279.

işlediği zulmün ardından tövbe eder ve kendini düzeltirse, şüphesiz Allah, onun tövbesini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir”²⁹ ifadesiyle, hırsızlık yapmanın haksızlık ve hakka tecavüz anlamında zulüm olduğuna işaret edilmiştir.

Mü’minlerden, iman edenleri bırakıp kâfirleri ve münâfikları dost edinenlere de Kur’an ‘zâlimler’ demektedir.³⁰ Çünkü burada küfrü imana tercih etme vardır. İmanın hakkı, küfre karşı üstün tutulmak ve tercih edilmektir.

İtikadî, amelî ve ahlâkî alanı kapsayan zulüm kavramı Kur’an-ı Kerim’de 289 yerde geçmekte olup, zulüm ile aynı anlamları içeren daha pek çok kavram da yine Kur’an’da bu manâda kullanılmıştır. “İsrâf” (إسراف) “i’tidâ” (اعتداء) ve “cebr” (جبر) bunlardan en çok ve yakın anlamda kullanılan kavramlardır.³¹ Zulmü ifade eden ‘cebr’ (جبر) kelimesi “cebbâr” (جَبَّار) kalıbıyla başka sıfatlarla birlikte gelmiştir ki, onlar, “جَبَّارٌ عَنِيدٌ”, “مُتَكَبِّرٌ جَبَّارٌ”, “جَبَّارًا شَقِيًّا”, “جَبَّارًا عَصِيًّا” şeklinde geçen tamlama kalıplarıyla kullanılmıştır. Bu şekliyle cebbâr ise, layık olmadığı halde göz diktiği yüksek bir makamı elde etme iddiasıyla noksanlarını kapatmaya çalışan kişilere verilen bir vasıf olmakta ve genellikle de zorbalık anlamında kullanılmaktadır. Halk üzerindeki mutlak sulta ve hâkimiyetleri sebebiyle sultanlara “cebbâr” denilmiştir.³²

Ayetler dikkate alındığında “Allah’ın ayetlerini ve mucizeleri inkâr, tekzîb, istihzâ, Allah’a karşı yalan ve iftira, şirk, nifak ve isyan” zulüm sayılmaktadır.³³ Kendisine değer veren insanlara eziyet, kendisinin ve diğer insanların maddî ve manevî haklarını

²⁹ El-Mâide, 5/ 39.

³⁰ El-Mâide, 5/ 51; et-Tevbe, 9/ 23.

³¹ Abdalbâkî, M. Fuad, *el-Mu’cemu’l-Müfehres Li Elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerim*, s. 434-438; Çağrıncı, Mustafa, DİA, “Zulüm” Md. XLIV / 507-509.

³² Râgıp, el-İsfahânî, *Müfredât-u Elfâzı’l-Kur’âni’l-Kerim*, s. 85-86.

³³ El-Bakara, 2/ 51,59,92,162,254; el-En’âm, 6/ 33,68,82; el-A’raf,7/ 40,148-150,176-177; el-İsrâ,17/ 99; en-Neml,27/ 12-14; el-Ankebût,29/ 49; es-Sebe,34/ 31.

ihlal etmek de zulüm olarak değerlendirilir.³⁴

II. Kur'an'da Zulüm Kavramının Kullanıldığı Anlamlar

a. Küfr ve Şirk

Kur'an-ı Kerim'de zulüm kelimesi türevleri ile birlikte 289 yerde geçmektedir. 200'den fazla ayette zulüm kavramı “küfür, şirk” veya “Allah'ın hükümlerini çiğneme, kötülük etme”, yirmiden fazla ayette “beşerî ilişkilerde haksızlığa meyletme” anlamında kullanılmıştır. Yetmişden fazla ayette Allah'ın hiç kimseye zulmetmeyeceği, insanların dünyada uğradıkları zararların ve âhirette karşılaşacakları cezaların kendi kötülüklerinin karşılığı olduğu, inkârcıların ve günahkârların kendilerine zulmettiklerine işaret edilmektedir.³⁵

Kur'an'da birçok âyette ‘bağy’, ‘tuğyân’, ‘fisk’ gibi kelimeler ve bunların türevleri zulüm anlamıyla bağlantılı olarak geçmektedir. Kur'an'da zulüm kavramı hem itikatta hem ahlâk ve hukukta doğru, gerçek, meşrû ve âdil olandan sapmayı ifade edecek şekilde kullanılmıştır; bu kullanımda cahiliye döneminin belirtilen inanç ve ahlâk zihniyetini tamamıyla reddetme maksadı bulunmaktadır. Bundan dolayı Kur'an'da zulüm, öncelikle şirk, inkâr, günahkârlık, Allah'ın koyduğu itikadî ve amelî kuralları, sınırları çiğneme, aşma gibi kötülükleri anlatır.³⁶

Ayette inkârcılar hakkında, “*Kâfirler zâlimlerin ta kendileridir*”³⁷ şeklinde geçer. Kur'an'da Hz. Lokmân'ın, oğluna öğüt verirken, “*Şirk kesinlikle büyük bir zulümdür*”³⁸ sözü, zulmün şirk anlamında inanç boyutuna işaret eder. İmanlarına zulüm karıştırmayanların emniyet içinde ve doğru yolda

³⁴ Budak, Nevriye Sümeýra, *Kur'an'da İnsanın Kendine Zulmetmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011, s. 24.

³⁵ Abdülbâkî, M. Fuat, *el-Mu'cem*, “Zlm” Md.

³⁶ Çağrıncı, Mustafa, *DİA*, “Zulüm” Md. XLIV/ 507-509; İlgili ayetler için bkz. el-Bakara 2/229; el-A'raf 7/19; et-Talâk 65/1.

³⁷ El- Bakara 2/254.

³⁸ Lokmân 31/13.

olduklarını anlatan âyetteki³⁹ zulüm kelimesine Ashaptan bazılarının hangimiz zulme bulaşmaz ki diyerek “kişiye yapılan haksızlık” mânası vermeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) buradaki zulmün “Allah’a ortak koşmak” yani “şirk” anlamına geldiğini söyleyerek onların yanlış anlamalarını düzeltmiştir.⁴⁰

Bazı tefsirlerde zulmün bu anlamı dikkate alınarak şirkin büyük bir zulüm olmasının sebebi Allah’tan başkasına ibadet yapan insanın, Allah’ın hakkı olan kulluğu Allah’tan başkasına yöneltmek suretiyle haktan sapması veya değersiz varlığa kulluk ederek insanlık onuruna karşı haksızlık etmesi şeklinde izah edilir.⁴¹ Şirk aynı zamanda nimeti verenle vermeyeni eşit tutmak anlamına gelmektedir. Birisi, kudretsiz varlıkları Allah’ın yanına koyup O’nunla eşit kılmak, diğeri de Allah’ı hiçbir güç ve iradesi olmayan tanrıların seviyesine indirerek onlarla eşit görmektir. Her durumda da yapılan iş Allah’a karşı yapılan haksızlık olarak büyük bir zulümdür.⁴² Bir de bir kimse Allah’a inandıktan sonra başka bir varlığa ibadet etmeye kalkışırsa o varlığı Allah’a ortak etmiş ve böylece en büyük zulmü işlemiş sayılır.⁴³

Hz. Nüh’un kavmi Nüh’u ve inananları aşağılayıp davetini reddederek yalanlamaları sebebiyle “zulmedenler” olarak helâk olmuşlardır.⁴⁴ İsrâiloğulları’nın Hz. Mûsâ’ya, “Allah’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız” diyerek inanmaya karşı meydan okumaları, Allah’ı bırakıp buzağıya tapmaları, cumartesi yasağıyla ilgili hükmü ihlâl etmeleri gibi tutumları da zulüm diye

³⁹ El-En’am 6/82.

⁴⁰ Müslim, *İman*, 124; Tirmizi, *Tefsîru’l-Kur’ân*, 3067; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/ 378; İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, II, 153; Hâlidî, Sâlih Abdulfettâh, *Tasvîbât Fî Fehm-i Ba’dî’l-Âyât*, Dâru’l-Kalem, Dimeşk, I. Baskı, 1987, s. 41.

⁴¹ Râzî, *Mefâtihu’l-Ġayb*, XXV, 146; Âlûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XXI, 85; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 3844.

⁴² Demirci, Muhsin, *Kur’an’a Göre İnsan ve Sorumlulukları*, Ensar Yay. İst. 2010, s. 65.

⁴³ Kılavuz, Ahmet Saim, “Şirk”, *GA*, İstanbul, 1997., IV, 203.; Demirci, *a.g.e.*, s 65.

⁴⁴ Hüd, 11/27, 37, 44.

nitelenmiştir.⁴⁵ Yine Kur'an'da belirtildiğine göre daha önce putperest ve inkârcı bir kavim olan Sebe melikesi Hz. Süleyman'ın sarayını ve oraya getirilen kendi tahtını görüp tanıdıktan sonra, “*Ey rabbim, ben kendime zulmetmişim*” diyerek Allah'a şirk koşmasını ve O'nu inkâr etmesini zulüm kavramı ile ifade etmiştir.⁴⁶

Zulmün Peygamber'in getirdiği vahyi ve ilettiği daveti inkâr anlamına kullanıldığına örnek Hüd suresinde Hz. Şu'ayb'ın kavmine hitabeden gelen şu ayettir: “*(Azap) emrimiz gelince, Şu'ayb'ı ve onunla birlikte iman edenleri, katımızdan bir rahmet ile kurtardık. Zulmedenleri ise o korkunç (uğultulu) ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.*”⁴⁷ Bu ayette Hz. Şu'ayb ve iman edenlerin karşısında olan kavminin iman etmeyenleri 'zulmedenler' olarak nitelenmişlerdir. Yine aynı sûrede Firavun kavmi hakkında zulüm kavramı şirk anlamında geçmiştir: “*Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin azap emri gelince, Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı. İlâhları onların sadece ziyanlarını artırdı. Zulme sapmış memleketlerin halkını yakaladığında, Rabbinin yakalaması işte böyledir. Şüphesiz O'nun yakalaması can yakıcı ve şiddetlidir.*” Bu ayetlerde de Allah'tan başka ilâhlara tapanlar 'zalim' sıfatıyla anılmışlardır.

“Zulüm” kavramının âyet ve mucizeleri inkâr ve tekzib anlamlarına geldiğine dair Kur'an'da örnekler vardır. “İnkâr” manasına kullanıldığına örnek şu ayettir: “*Sonra onların ardından Musa'yı mucizelerimizle Firavun ve çevresine gönderdik; onlar ise mucizeleri inkâr ettiler (فظلموا بها); ama gör işte fesatçıların sonu nasıl oldu.*”⁴⁸ Ayette yukarıda kıssaları anlatılan peygamberlerden sonra, onların temel öğretilerini ihya etmek

⁴⁵ El-Bakara 2/54-59; el-A'râf 7/160-165.

⁴⁶ En-Neml 27/38-44.

⁴⁷ Hüd, 11/ 94.

⁴⁸ El-A'râf, 7/ 103; el-Enfâl, 8,/ 54; en-Neml, 27/ 14.

üzere mucizelerle desteklenmiş olarak Hz. Musa'nın gönderildiği; fakat Firavun ve çevresindeki vezirler, kâhinler, kumandanlar, danışmanlar vb. ileri gelenlerin, eski dönemlerdeki benzerleri gibi küfürde direndikleri bildirilmektedir. Buradaki "ظلموا" (zulmettiler) kelimesi çoğunlukla Allah'ın ayetlerini veya "*Musa'nın gösterdiği mucizeleri inkâr ettiler*" mânasında açıklanmaktadır. Çünkü zulüm, bir şeyi hak ettiği yere koymamaktır. "*Onlardan zulmedenler hemen sözü, kendilerine söylenenden başka şekle soktular. Biz de zulmetmelerine karşılık üzerlerine gökten bir azap indirdik.*"⁴⁹ Ayetlere iman ve peygamberi tasdik etmek gerekirken, ayetleri inkâr etmek, Peygamberi büyüçülükle itham etmek ve yalanlamak hem Allah'a hem de elçisine haksızlıktır.⁵⁰ Kâfirlerin, inkârlarının cezası ile karşılaştıklarında 'zalimler' olduklarını itiraf etmeleri⁵¹ de zulmün Kur'an'daki inkâr anlamına işaret eder.

Zulmün Allah'ın ayetlerini inkâr anlamına geldiğini gösteren bir diğer ayette de şöyle denilmiştir: "*Hayır! o, kendilerine ilim verilenlerin kalplerindeki apaçık ayetlerdir. Bizim ayetlerimizi ancak zalimler inkâr eder.*"⁵² Şu ayette de yine zulüm, peygamberi ve onun getirdiklerini yalanlama anlamında kullanılmıştır: "*And olsun, sizden önce nice nesilleri peygamberleri, kendilerine apaçık deliller getirdikleri halde (yalanlayıp) zulmettikleri vakit helâk ettik. Onlar zaten inanacak değillerdi. İşte biz suçlu toplumu böyle cezalandırırız.*"⁵³ Ayetleri yalanlamaları sebebiyle zalimlerin akıbeti şöyle anlatılmaktadır:

"*Hayır! Öyle değil. Onlar, sonucu henüz kendilerine gelmemiş olan şeyi yalanladılar. Kendilerinden öncekiler de böyle yalanla-*

⁴⁹ El-A'râf, 7/ 162.

⁵⁰ Taberi, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vil-i Âi'l-Kur'an*, VI, 18; Kurtubî, *el-Câmi'u Li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII, 256; Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, II, 69.

⁵¹ El-Enbiyâ, 21/ 97.

⁵² El-Ankebût, 29/ 49.

⁵³ Yûnus, 10/ 13.

muşlardı. Bak o zalimlerin sonu nasıl oldu."⁵⁴

Şirkin büyük bir zulüm oluşunun sebebini müfessirler şöyle açıklamışlardır: Allah'tan başkasına tapınarak O'na şirk koşan kimse, Allah'ın hakkı olan ubûdiyet hakkını başkasına vermek veya değersiz bir varlığa kulluk yapmak suretiyle insanlık onuruna karşı haksızlık etmiş olmasıdır.⁵⁵ Zira ubûdiyet hakkı sadece Allah'ındır. En mükerrem varlık olan insan saygınlığına uygun olan da tek ve en yüce olan Allah'a ibadet etmektir.

Birçok ayette zulüm kelimesi yine küfür veya şirk mânasında kullanılmıştır.⁵⁶ Bakara suresi 54. ayette İsrailoğullarının buzağıya tapmak suretiyle Allah'a şirk koşmaları zulüm olarak kabul edilmiştir. Yine Nemrut ve kavmi putlara tapmalarının gerçekten bir zulüm olduğunu itiraf etmişlerdir.⁵⁷ Azgınlıkta daha ileri giderek ilâhlık iddiasında bulunmayı da Kur'an "zulüm" olarak değerlendirmektedir: "*İçlerinden her kim, "Allah'tan başka şüphesiz ben de bir ilâhım" derse, böylesini cehennemde cezalandırırız. İşte biz zalimleri böyle cezalandırırız.*"⁵⁸ Ayette geçtiği şekliyle, "Firavun ve önde gelen adamları, halkın Musa'ya ve onun peygamberliğini kanıtlayan delillere inanmalarını, sihirbazlara tabi olup iman etmelerini engelleyerek onlara zulmettiler."⁵⁹ anlamında yorumlanmıştır.⁶⁰ Zira ayetin siyakı da bunu doğrulamaktadır.⁶¹ Ayrıca Firavun ve adamlarının "fesatçılar" olarak nitelenmesi de bu yorumu destekler mahiyettedir. Ancak ayette inkârcılığın, hem bireylerin ruhlarını ve ameli hayatlarını hem de toplumsal düzeni ve de-

⁵⁴ Yûnus, 10/ 39-40.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XXV, 146; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXI, 85; Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3844.

⁵⁶ El-Bakara, 2/ 164el-Mâide, 5/ 72.

⁵⁷ El-Enbiyâ, 21/ 64.

⁵⁸ El-Enbiyâ, 21/ 29.

⁵⁹ El-A'râf, 7/ 123.

⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 136; İbn Âşûr, *Tefsiru't-Tenvîr, ve't-Tahrîr*, IX; 35-36

⁶¹ Bkz. El-A'râf, 7/ 124-129.

ğerler dünyasını fesada uğratan en büyük bozgunculuk olduğuna işaret edildiği de düşünülebilir.⁶² Şu ayette de zulüm küfür anlamında geçmiştir: “Gerçek vaad (kıyametin kopması) yaklaşır, bir de bakarsın inkâr edenlerin gözleri açılıp donakalmıştır. “Eyvah bizlere! Doğrusu biz bundan gafildik. Hatta biz zalim kimselermişiz” derler.”⁶³

Hız. Peygamber’e hitaben inen şu ayette de Allah’ın ayetleri hakkında ileri geri konuşarak yalanlamaya (tekzib) yeltenenleri Kur’an zâlimlerden saymaktadır: “Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşanlara rastladığın zaman, onlar bunu bırakıp başka konuya geçinceye kadar bunlardan uzak dur. Şayet şeytan sana yapman gerekeni unutturursa, hiç değilse hatırladıktan sonra, artık açıkça zulmeden böyle bir topluluğun içinde yer alma.”⁶⁴ Yine Hz. Peygamber’e Allah’tan başka kendisine ne fayda ne de zarar veremeyecek olan varlıklara yalvardığı takdirde zalimlerden olacağı uyarısı yapılmıştır.⁶⁵ Bu da zulmün şirk anlamıyla örtüşüğünü gösteren ayetlerden birisidir.

Zulüm kavramının küfür manasına geldiğine delil olacak ayetlerden bazıları da şunlardır: “Allah’a karşı yalan uyduran veya kendine bir şey vahyedilmemişken, “Bana vahyolundu” diyen, ya da “Allah’ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim” diye laf eden kimseden daha zalim kimdir?⁶⁶ “Zulmettiğiniz için bugün (pişmanlığınız) size hiçbir fayda vermeyecektir. Çünkü siz, azapta ortaksınız.”⁶⁷ “Kimin de tartıları hafif gelirse, işte bunlar da ayetlerimize karşı zulmetmeleri sebebiyle kendilerine yazık edenlerdir.”⁶⁸ Zulmün “Cehl” kavramıyla ve kültür içinde bu kavramın yakından ilgili olduğu “şirk” ile bir anlam ilişkisi

⁶² Karaman, Hayrettin vd., *Kur’an Yolu*, II, 565.

⁶³ El-Enbiyâ, 21/95.

⁶⁴ El-En’âm, 6/ 68.

⁶⁵ Yûnus, 10/ 106.

⁶⁶ El-En’âm, 6/ 93.

⁶⁷ Ez-Zuhruf, 43/ 39.

⁶⁸ A’raf,7/ 9.

oluşturduğunu da unutmamak gerekir. Ayette Hz. Peygamberden câhillere şöyle söylemesi istenmiştir: “*De ki: “Ey cahiller! Siz bana Allah’tan başkasına ibadet etmemi mi emrediyorsunuz?”*”⁶⁹ Hz. Peygamber’e Allah’tan başkasına taptığı takdirde zalimlerden olacağı uyarısı yapılmıştır. “*Sakin Allah’a ortak koşanlardan olma. Allah’ı bırakıp da sana ne fayda ne de zarar verebilecek şeylere yalvarma. Eğer böyle yaparsan, şüphesiz sen de zalimlerden olursun.*”⁷⁰ Hz. Peygamber’in evden çıkarken, “Allah’ım! Zulüm etmekten ve zulme uğramaktan, cahillik etmekten ve cahilliğe maruz kalmaktan sana sığınırım”⁷¹ şeklinde dua ettiğine dair rivayet bize zulüm ile cehl arasındaki ilişkiyi işaret eder.⁷²

Kur’an, insanları zulme sürükleyen etkenin, Allah’ın dışında taptıkları tanrılar (tâgût) olduğuna işaret eder. “*Allah, iman edenlerin dostudur. onları karanlıklardan (zulümât) aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin dostları ise tâgüttür. O (da) onları aydınlıktan karanlıklara (sürükleyip) çıkarır. Onlar, cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar.*”⁷³

Zulüm ile suçlananlar sadece kâfirlerin kendileri olmayıp, kâfirlerin babaları veya kardeşleri bile olsa dost edinenler de zalimlerden sayılmak suretiyle, câhiliye’nin kan bağına dayalı sosyal düzen anlayışı ciddi olarak yıkım ve yıpratmaya maruz kalmıştır. “*Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi dostlar edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse, işte onlar zâlimlerdir.*”⁷⁴ Bu ve benzer ayetler hep zulmün şirk ve inkâr anlamlarına delalet etmektedir.

“Bir şeyi bilerek inkâr etmek, yalanlamak, nimete nankörlük

⁶⁹ Zümer, 39/ 64.

⁷⁰ Yunus, 10/ 106.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 306; Tirmizî, *Sünen*, “*Da’avât*”, 34.

⁷² Çağrı, Mustafa, *DİA*, “*Zulüm*” Md. XLIV, 508.

⁷³ Bakara, 2/ 257.

⁷⁴ Et-Tevbe, 9/ 23.

etmek” anlamlarını ifade eden “cahd”, “cuhud”, kelimelerinin geçtiği ayetlerde zulüm bu anlamlarda kullanılmıştır.⁷⁵ Âyetlerde küfr, şirk, inkâr, irtidât, yalanlama gibi kavramların zulüm anlamlarında kullanıldığını söylemek mümkündür.⁷⁶

Kur’an, helak için seçilen halka karşı, zulüm suçlamasını ısrarla vurgulamaktadır. Diğer yandan Kur’an tiranlık⁷⁷ anlamına da gelen zulüm kelimesini kullandığı için, bunun toplumsal parçalanmaya yol açan sıradan bir zulüm olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü sıradan zulüm her toplumda görülebilir. Bu bakımdan Kur’an burada baskıya yol açan büyük zulümleri kastetmektedir. Bununla, bir halkın birbirine karşı baskıcı olması ve bir bütün olarak bir halkın başka bir halka adaletsizce davranması anlatılmaktadır.⁷⁸ Her hak sahibine hakkını eksiltmeden, tam olarak vermek olan dengenin karşısında olan küfür, hakkı örtmekle işe başlamaktadır. Küfrü hayat felsefesi, tavır ve davranışlarda başlangıç noktası olarak seçen kişi, eğer bu anlayışına güç kazandıracak fizikî ve malî güç gibi bir takım maddî ve manevî imkânlarla da sahip ise, küfür anlayışı, haset, hırs, kibir gibi unsurlarla birleşecektir. Böylece o kişinin zihin dünyasında kendinden daha büyük hiçbir güç kalmayacak ve diğer insanlar üzerinde azgınlaşarak, tüm sınırları ve dengeleri tahrip edecektir.⁷⁹

Putperestler, putlarının kırılmış ve devrilmiş olduklarını gördüklerinde şöyle tepki göstermişlerdir: “*Kim yaptı bunu tanrılarımıza! Bunu kim yaptıysa muhakkak o, zalimlerden biridir.*”⁸⁰ Putperestler kendi açılarından tanrılarına yapılan bu

⁷⁵ El-En’am, 6/33; en-Neml, 27/14.

⁷⁶ El-Bakara,2/ 254; Lokmân,31/ 13; el-Hâc,22/ 71; eş-Şu’arâ,26/ 10; el-Kasas, 28 /50.

⁷⁷ Tiranlık;hiçbir yasa tanımayan, aşırı şiddette cezalandırmaya başvuran, zorba ve keyfî bir yönetim biçimidir. Diktatörlük de denilebilir.

⁷⁸ Sıddıkî, Mazharuddin, *Kur’an’da Tarih Kavramı*, s. 36.

⁷⁹ Düzenli, Yaşar, *Kur’an ışığında Evrensel Değerler ve İnsan*, s. 86.

⁸⁰ El-Enbiyâ, 21/ 59.

eylemi zulüm olarak görmektedirler.

b. İsyân ve Tuğyân

Kur'an-ı Kerim'e göre Allah'ın emrini dinlememe ve hükmünü ihlâl etme anlamında ilk zulüm, cennette yasaklanan meyveden yemeleri sebebiyle Âdem ile Havva tarafından işlenmiştir.⁸¹ Çünkü onlara, yasaklanan ağaçtan yemeleri halinde zalimlerden olacakları bildirilmiştir.⁸² Zira Kur'an bize Âdem'in bu davranışıyla Allah'a isyan ettiğini ve yanlış yola gittiğini haber vermektedir.⁸³ Yaptıklarına pişman olup tövbe ederken *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik"*⁸⁴ sözüyle yakarıшта bulunmuşlardır.

Kur'an-ı Kerim'in aleyhinde konuşmak, onunla istihza etmek, insanları ondan uzaklaştırmak gibi eylemler zulüm sayılmıştır. Kur'an aleyhinde konuşanlara "zalimler" denilmesi, onların konuşmalarının iyi niyetli, adaletli, gerçeklere dayalı olmadığını; aksine tahkir, tezyif ve iptal amacı taşıyan asılsız ve gerçek dışı konuşmalar olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁵

Bakara suresi 231. Ayette Allah'a ortak koşma kastı olmaksızın emirlerine itaatsizliğe de zulüm denmiştir: *"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur.* Kur'an insanın hem çok zalim hem de çok cahil olduğunu haber verir.⁸⁶ Zira cahilce davranışla zalimce davranış arasında benzerlik vardır. Çünkü cehaletin, bir şeye olduğunun hilâfına inanmak, bir şeyi hak ettiği şekilde yapmamak anlamı açısından zulüm ile örtüşen bir yönü vardır. Bununla birlikte,

⁸¹ Çağrıncı, DİA, *Zulüm Md.* XLIV, 508.

⁸² El-Bakara 2/35.

⁸³ Tâhâ, 20/ 121.

⁸⁴ El-A'raf 7/19, 23.

⁸⁵ Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu*, II, 424.

⁸⁶ El-Ahzâb, 33/ 72.

düzensiz işleyiş, bir şeyin üzerinde bulunduğu durumun haricinde düşünüp, aksine bir davranış sergilemek anlamlarına da gelmektedir.⁸⁷

Cahiliye dönemindeki kullanımına dayanarak ‘cehl’in esas olarak, “azgınlık, serkeşlik, arzuların etkisinde kalma, hayvanî içgüdülere boyun eğme”, kısaca, “barbarlık” anlamına kullanıldığını dikkate alırsak zulüm anlamlarını da içerdiğini görürüz. Yine Kur’an’da ve İslâmî kaynaklarda İslâm öncesi dönemi ifade etmek için kullanılan “cahiliyye” kavramı temelde biri putperestlik inancı ve uygulamasıyla müesseseseleşen itikadî sapmayı, diğeri zâlimâne davranışlarla insan ilişkilerine yansıyan ahlâkî sapmayı ifade ettiği için Kur’an’da zulüm kelimesi öncelikle o dönem kültüründe “azgınlık, serkeşlik, saldırganlık” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁸⁸

Ayetler Allah’ın yasak hükmünü çiğnemenin zulüm olduğunu söylemektedir: “*Ve biz dedik ki: Ey Âdem! Sen ve eşin Cennet’e yerleşin ve dilediğiniz şekilde oradan yiyeğin; ancak şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz.*”⁸⁹ Netice olarak Allah’ın yasaklarına muhalif davranmak, O’na âsi olmak demektir ki, bu da amel anlamında zulüm olmaktadır.

c. Haksızlık ve Adaletsizlik

Zulmün ahlâk ilmi alanındaki başlıca anlamı “haddi aşır başkasının hakkına tecavüz etmektir. Kısaca ve genel olarak bu anlamda zulüm, kişinin kendisine konulan sınırları aşır hakkı olmayan şeyleri yapması anlamında haksızlık etmesidir.⁹⁰

İnsanların birbirlerine ve kendilerine karşı işledikleri zulüm, ahlâk alanını oluşturmaktadır. Çünkü ahlâk insanlar arası ilişkiler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu da, insanların kendi

⁸⁷ Râgıp, *el-Müfredât*, s. 102; Zebidî, *Tâcu’l-Arûs*, “chl” Md. VII, 368-369.

⁸⁸ Çağrı, Mustafa, *DÎA “Cehâlet” Md.*, VII, 219.

⁸⁹ El-Bakara, 2/ 35; Ayrıca bkz. Al-i İmran 3/128, el-En’âm, 6/52.

⁹⁰ Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 258.

hemcinslerine ve kendilerine karşı işledikleri suçlar, yaptıkları kötülükler ve haksızlıklardır.

İnsanlar arası ilişkiler sonucunda meydana gelecek Kur'an'ın söz konusu ettiği haksızlıklardan bazıları şunlardır: Adam öldürmek,⁹¹ hırsızlık yapmak,⁹² zina yapmak,⁹³ eşcinsellik,⁹⁴ suçlu insanları bırakıp masum insanları cezalandırmak⁹⁵ ve haksız yere bir cana kıymaktır. Bu sonuncusu da Kur'an'da "*Zalimlerin cezası işte budur*"⁹⁶ ifadesi ile kardeşi Habil'i öldüren Kâbil için söylenmiştir.

İslâm'ın gerek insanın ahlâkî mahiyetine ilişkin öğretisi gerekse ortaya koyduğu ahlâk ve hukuk ilkeleri zulmü meşrulaştırma maksadı taşıyan her türlü zihniyeti ortadan kaldırmayı hedefler.⁹⁷ Nitekim Kur'an'ın genelinde olduğu gibi zulmün beşerî ilişkiler bağlamında kullanıldığı yerlerde de bu tutumlar haksız fiil şeklinde görülmüş ve reddedilmiştir.⁹⁸ Saldırıya uğrama ve yurdundan zorla çıkarılma gibi haksızlıklar Kur'an'da zulüm olarak değerlendirilmiş ve savaş sebebi sayılmıştır.⁹⁹ Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenlerin karınlarına ateş doldurdıkları,¹⁰⁰ meşru sınırlar dışına çıkarak ve zulmederek birbirinin mallarını yiyenlerin cehennem ateşine atılacakları¹⁰¹ bildirilmiştir.

Psikolojik anlamda insandaki zulmün sebebi, bu duygunun, Kur'an'ın da belirttiği gibi bir insiyak (içgüdü-sevk-i tabii) olduğu ve hâkim olma içgüdüünden kaynaklandığı kabul

⁹¹ El-Maide, 5/ 27-29.

⁹² Yûsuf,12/ 75.

⁹³ Yûsuf,12/ 23.

⁹⁴ El-Ankebût, 29/ 30.

⁹⁵ Yûsuf,12/ 78,79.

⁹⁶ El-Mâide, 5/ 29.

⁹⁷ Çağrı, *DİA, Zulüm*, XLIV, 509.

⁹⁸ Bkz. Yûsuf 12/23, 79; Sâd 38/22-24.

⁹⁹ El-Hâcc, 22/39-40.

¹⁰⁰ En-Nisâ 4/10.

¹⁰¹ En-Nisâ 4/29-30.

edilmektedir.¹⁰² Zaten Kur'an'a göre işlenen ilk zulmün, üstün olma, galip gelme ve ele geçirme isteği sebebiyle Hz. Âdem'in çocukları arasında zuhur ettiği bilinmektedir.¹⁰³

Kur'an'da zulmün derecelendirilmesi de yapılmıştır. Allah'a karşı yalan ve iftiraya kalkışan en büyük bir zulmü işlemiştir. *“Kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlimdir? İşte bunlar, Rablerine arz edilecekler ve şahitler de, “Rablerine karşı yalan söyleyenler işte bunlardır” diyeceklerdir. Biliniz ki, Allah'ın lâneti zâlimler üzerinedir. Onlar (halkı) Allah yolundan alıkoyan ve onu eğri ve çelişkili göstermek isteyen kimselerdir. Hem de onlar ahreti inkâr edenlerin ta kendileridir.”*¹⁰⁴

Zulmün, büyüklenmek anlamına gelen uluv kelimesi ile benzeşen bir yönü Kur'an'da şöyle dile getirilir: *“Ve kendi içlerinde onların gerçekliğini bildikleri halde, zulüm ve kibirlerinden (uluv) dolayı mucizelerimizi inkâr ettiler. Ama bak, bozgunculuk yapanların sonu ne oldu!”* Ayet zulmün ve kibrin inkâr etmekten kaynaklanan bir ahlâk bozukluğu olduğuna işaret etmektedir. Kibre kapılarak halkı/avamı dışlamak ve onları aşağılamak da Kur'an'da bir çeşit zulüm sayılmıştır. Hz. Peygamber'e hitaben inen ayette şöyle denilmiştir: *“Rab'lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na dua edenleri yanından kovma. Onların hesabından sana bir şey yok, senin hesabından da onlara bir şey yok ki onları kovasın. Eğer kovarsan zalimlerden olursun.”*¹⁰⁵ Rivayetlere göre Mekke'deki bazı müşrik liderler, Hz. Peygamber'in eski kölelerden ve takipçileri arasında bulunan diğer “alt tabaka”ya mensup kimselerden uzak durması şartıyla İslâm'ı kabul edebileceklerini bildirmeleri üzerine Hz.

¹⁰² Aydın, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, s. 234.

¹⁰³ El-Mâide, 5/ 29.

¹⁰⁴ Hüd, 11/ 17-18.

¹⁰⁵ El-En'am, 6/ 52.

Peygamber'e söz konusu uyarı yapılmıştır.¹⁰⁶ Hz. Peygamber de kavmine böyle bir şey yapamayacağını, o konuda kavminin ileri gelenlerini dinlemeyeceğini onlara bildirmiştir.¹⁰⁷

Haksız kazanç olan faizi yasaklayan ayetlerde, tarafların birbirlerine haksızlıklarını ortadan kaldırmaya yönelik olarak, “*Ne zulmediniz ne de zulme uğrayınız,*”¹⁰⁸ denilmiştir. Diğer bir ayette şöyle denilmektedir: “*Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.*” Buna göre Kur'an, hem haksızlık etmeyi hem de haksızlığa boyun eğmeyi kabul etmemiştir. İnsan, Allah'ın yarattığı en şerefli varlık olarak zulmetmeye ve zulmedilmeye lâyık görülmemiştir.

Kur'an'dan verilen bütün bu örneklerden hareketle diyebiliriz ki, zulüm; inkâr, zorbalık, kıskançlık, kalp mühürlenmesine sebep olan katılık gibi kalbî ve fiilî olumsuz eylemleri kapsayan her türlü haksızlığı, ahlâksızlığı ifade eden bir kavramdır. Bu sebeple Allah zulmü hem kendisine hem de yaratıklarına haram kılmıştır. Çünkü zâlimlik bir küfür sıfatıdır. Küfür ehline yakıştırılan sıfatlar mü'minlere yakıştırılmamıştır.

III. Kur'an'da Zulüm Çeşitleri

Kur'an'da zulüm kavramı, üç anlamda ele alınmaktadır:

1- İnsan'ın Allah'a karşı zulmü. Allah'a şirk koşma şeklinde gerçekleşen bu çeşit zulüm, Allah'ın ulûhiyet hakkını Allah'tan başkasına vermektir. Kur'an'da Allah'ın belirlediği ve insanlara farz kılınan davranış kurallarına “Allah'ın sınırları” (hudûdullâh)

¹⁰⁶ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay. İst. 1999, III, 234.

¹⁰⁷ Hüd, 11/ 29-31.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/279.

denilmektedir. Allah bu sınırların aşılmasını yasaklamış, ihlâl edenlere de hem dünyevî hem uhrevî cezalar koymuştur. İşte bu sınırların çiğnenmesi ve ölçülerin aşılması Allah'a karşı işlenen bir zulüm kabul edilmiştir.¹⁰⁹

Râgıp el-İsfahânî (v.502/1108), el-Müfredât isimli eserinde zulmün en büyüğüne işaret ettiği şu açıklamayı yapmaktadır: İnsan ile Allah arasında vuku bulan zulüm zulmün en büyüğüdür ki, bu da küfür, şirk ve nifaktır. İsfahânî bu açıklamasının delilleri olan ayetleri de şu şekilde sıralar: “*Dikkat edin Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir.*”¹¹⁰ Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın lanet ettiği kimselerin “*Allah'ın indirdiklerini açıklandıktan sonra gizleyenler*”¹¹¹ olduğu bildirilir. Çünkü Allah'ın hidayet için indirdiği ayetlerin hakkı onun açıklanması ve duyurulmasıdır. Dolayısıyla burada da Allah'a karşı bir zulüm söz konusudur. “*Allah zalimler için elim bir azap hazırlamıştır.*”¹¹² Allah'ın dilemesi dışında insanların bir şey dileyemeyeceği, böyle bir işe kalkışırsa Allah'ın kudret ve irade alanına girmesi sebebiyle zalim olacağına işaret edilmiştir. “*Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim kim vardır?*”¹¹³ “*Allah'a yalan iftira edenden daha zalim kim vardır?*”¹¹⁴ şeklinde gelen ayetler zulmün bu çeşidine işaret etmektedir.¹¹⁵ İmanın yerine inkârı, şükürün yerine küfrü, itaatin yerine isyanı koymak zulüm kabul edilmiştir.

2- İnsanların birbirlerine karşı yaptıkları zulüm;¹¹⁶ Bu tür zulüm insanlara yapılan gayr-i meşru her türlü haksızlığı içine almaktadır. Bunun en açık örnekleri Kur'an'da faizle ilgili ayette

¹⁰⁹ El-Bakara, 2/ 229.

¹¹⁰ Hüd, 11/ 18.

¹¹¹ El-Bakara, 2/ 159.

¹¹² El-İnsan, 76/ 31.

¹¹³ Sâd, 39/ 32.

¹¹⁴ El-En'am, 6/ 144; A'raf, 7/ 37.

¹¹⁵ Ragıb, el-İsfahânî, *Müfredât-u Eلفazi'l-Kur'an*, s. 315-316

¹¹⁶ El-Bakara, 2/ 279; en-Nisâ, 4/ 29-30.

“Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız”,¹¹⁷ “kendi aranızda mallarınızı bâtil (meşrû ve helâl olmayan) yollarla yemeyiniz,¹¹⁸ “yetimlerin mallarını zulmederek yemeyiniz”¹¹⁹, şeklinde uyarı şeklinde ifade edilmektedir. Hırsızlık yapanın cezalandırılmasını bildiren ayetin devamında, “*Kim zulmünden sonra tövbe eder ve kendini düzeltirse kuşkusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir*”¹²⁰ buyrulmaktadır. İşte bu ve benzeri, haksız yollarla ve kendilerine ait olmayan malı elde etmek gibi insanlar arası ilişkilerde söz konusu olan haksızlıklar insanların birbirlerine zulümleridir.

3- İnsanların kendilerine karşı yaptığı zulüm... İnsanların, isyanlara ve kötülöklere dalması neticesinde kendilerine zarar vermek ve haksızlık etmek şeklinde meydana gelen zulümdür. Pek çok ayette Allah c.c. insanlara zulmetmediğini aksine insanların kendi kendilerine zulmettiklerini söyler.¹²¹ Bu tür zulüm, insanın ilâhî kitapta belirtilen hususlara lâkayt davranması, gereğine göre amel etmemesidir.¹²² İnsanlar işledikleri amellerin karşılığına katlanmak durumundadırlar. Bütün kötülerin azabını tadacağı cehennem ateşi, sonuçta insanların kendi amellerinin karşılığını görmesi içindir.

Kur'an'da kötülöklere verilecek ilâhî cezanın hemen yanı başında çok sıklıkla gördüğümüz “zulmü'n-nefs” yani kişinin kendisine karşı haksızlık etmesi kavramı yer almaktadır.¹²³ Allah kimseye zulmetmez; asıl insan kendi kendine haksızlık

¹¹⁷ El-Bakara, 2/279

¹¹⁸ En-Nisâ, 4/29-309.

¹¹⁹ En-Nisâ, 4/10.

¹²⁰ El-Mâide, 5/ 39.

¹²¹ El-Bakara, 2/ 57; Âl-i İmrân, 3/ 117; el-A'râf, 7/ 23. 160; et-Tevbe, 9/ 70; Yûnus, 10/ 44; Hüd, 11/ 101; İbrâhim, 14/ 45; el-Ankebût, 29/ 40; er-Rûm, 30/ 40; es-Sebe', 34/ 19.

¹²² Ragıb, *Müfredât-u Elfazi'l-Kur'an*, s. 315-316; İbn Teymiyye, *Kitâbu'l-İman*, thk. Muhammed Zübeydî, Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1993, s. 93; Aydın, Hayati, *a.g.e.*, s. 235.; Demirci, *a.g.e.*, s. 65; Düzenli, Yaşar, *Kur'an İşığında Evrensel Dengeler*, İFAV Yay., İst. 2000, s. 85.

¹²³ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 260.

eder. Kur'an hep insanın kendi kendine zulmetmesinden bahsetmektedir.¹²⁴ Bu yüzden Kur'an'ın çok temel bir özelliği, görünürde başka bir şahıs üzerinde irtikâp edilmiş bütün insan davranışlarının, daha derin bir anlamda, gerisin geri hareketi işleyene döndüğünü devamlı tekrar etmesidir. Bütün kötülükler, adaletsizlikler ve birinin başkasına verdiği zararlar, özet olarak insanın ahlâkî mahiyetinden olan her türlü kopmalar, aslında kişinin kendisine yaptığı zulümlerdir. Onun için “kendine haksızlık etmek” (zulmü'n-nefs), deyimi, her türlü haksızlığın, zulmü yapana geri dönücü olduğu fikrini açıkça belirten, Kur'an'ın çok sık kullandığı bir ifadedir. Geçmiş nesillerin ve kişilerin işledikleri sapkınlık ve yanlışlıkları anlattıktan sonra Kur'an genellikle der ki: “Allah onlara zulmetmedi (onları helâk ederken), onlar kendilerine zulmediyorlardı.”¹²⁵

Ayetler insanların, Allah'tan başka ilâh edinmekle hem Allah'a haksızlık ettiklerini hem de kendilerine zulmettiklerini söylemektedir: *“Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin azap emri gelince, Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları kendilerine hiçbir fayda sağlamadı. İlâhları onların sadece ziyanlarını artırdı. Zulme sapsmış memleketlerin halkını yakaladığında, Rabbinin yakalaması işte böyledir! Şüphesiz O'nun yakalaması can yakıcı ve şiddetlidir.”*¹²⁶

Zulmün, insandan Allah'a doğru ve “insandan insana doğru” olmak üzere iki farklı yönde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Kur'anî anlayışta Allah, insan hayatına en küçük ayrıntısına kadar müdahalede bulunduğu için, aslında, iki yön arasında bir ayrım yapmak son derece zor, hatta imkânsız olsa da, ilk durumda zulüm, insanın bizzat Allah tarafından belirlenmiş sınırları çiğnemesi durumunda ortaya çıkarken, ikincisinde,

¹²⁴ Bkz. El-Bakara, 2/ 231; Âl-i İmrân, 3/ 116-117;

¹²⁵ Fazlurrahmân, *Ana Konularıyla Kur'an*, Fecr Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1993, s. 80.

¹²⁶ Hüd, 11/101-102.

toplumun kabul ettiği davranış kurallarının çiğnenmesi durumunda tezahür etmektedir. Nitekim Yûsuf suresi'nin 75. ayetinde, hırsızlık, tamamen beşerî planda gerçekleşen bir zulüm örneği olarak değerlendirilmektedir.¹²⁷

Ahlâkın ve hukukun en temel kavramı adâlettir. Çünkü adâletin söz konusu olduğu alan insanlar, toplumlar ve insanlarla toplumlar arası ilişkilerdir. Bu nedenledir ki adâlet ilkesinin yer aldığı ilişkilerde hem bireysel hem de toplumsal bağlamda bir dirlik ve düzenlik vardır. Zira adâlet “bir şeyi yerli yerine koymak” demektir. Adâlet olmadığı zaman onun yerine geçen davranış biçimi zulüm olarak adlandırılır. Bu da bir şeyi ait olduğu yere koymamak yani haklıya hakkını vermemek veya bir kimsenin hakkını ihlâl etmektir. Kur'an bu anlamdaki zulmün her çeşidini reddeder.¹²⁸

İslâm siyaset kültüründe adâlet mülkün temeli kabul edilir. Bir topluluğa olan kin ve nefret dahi onlara adâlet ilkesini çiğneyerek zulmetmeyi yasaklar,¹²⁹ kişinin kendi aleyhine bile olsa adâlet ilkesinden şaşmamayı emreder.¹³⁰ Bu ahlâkî ölçüler de zulmün hem birey hem de toplum ilişkilerinde ne kadar büyük olumsuzluklara sebep olacağını göstermesi bakımından önemlidir.

IV. Kur'an'a Göre Zulmün Cezası

Ceza, kötülüğün ölçüsü nispetindedir. Zulüm büyük kötülük olduğuna göre cezası da ağır olacaktır. Allah c.c. hükmünde adil olduğu gibi cezalandırmasında da adildir. Allah'ın zalimleri en ağır ceza ile cezalandırması adaletinin bir gereğidir.

¹²⁷ Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 260-261.

¹²⁸ Demirci, *Muhsin, Kur'an'ın Ana Konuları*, IV. Baskı İFAV Yay. İstanbul 2008, s. 278.

¹²⁹ Mâide, 5/ 8.

¹³⁰ En-Nisâ, 4/ 135.

Zulmedenler Allah'ın lânetini hak etmektedirler.¹³¹ Zâlimler, Allah'ın hidayetinden, inayetinden himayesinden ve sevgisinden mahrum olacaklardır. Zalim toplumlar, zulümleri sebebiyle helâke sürüklenmişlerdir.¹³² Zulmün helâk sebebi olması, onun toplumsal boyutta yaygın bir hal alması neticesindedir. Toplum zulme karşı duruş ve bir mücadele ortaya koyduğu sürece helâkten kurtuluş mümkündür.¹³³

Birçok ayette, gerek inançları gerekse söz ve davranışlarıyla Allah'ın hükümlerini çiğneyip doğru yoldan saptıkları için zalimler diye anılanların hem dünyevi¹³⁴ hem de uhrevi cezaya maruz kalacakları haber verilmektedir.¹³⁵ Örneğin sapkınlıkta haddi aşan Lût kavminin cezalandırılması hakkında ayette şöyle buyrulmaktadır: “(Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zalimlerden uzak değildir.”¹³⁶

Kur'an'da Allah hem âdildir hem de zulümden münezzehtir. Ayrıca, kötülükleri misliyle cezalandırdığı, hattâ affetmek tavsiye edildiği halde¹³⁷ zulüm işleyene müsamaha gösterilmemiştir.¹³⁸ Mü'min kişinin kalbi zulümden uzak, iman vasıtasıyla merhamet kesbetmiştir.¹³⁹ Her vesile ile Allah'ın âdil oluşunun vurgulanması, mü'minlerin de âdil olmalarını, zulümden uzak durmalarını gerekli kılmaktadır. Yine Kur'an, mü'minleri, zalimlere meyletmemeleri aksi takdirde kendilerini de ateş azabının bulacağını haber vererek zulümden

¹³¹ El-A'râf,7/ 44.

¹³² İlgili ayetler için Bkz. El-Bakara,2/ 258; Âl-i İmrân,3/ 57,151,197; el-Mâide, 5/72; el-En'âm,6/ 21; el-A'râf, 7/ 41,162; el-Enfâl, 8/ 54; el-Kasas,28/ 40.

¹³³ Hüd, 11/ 116-117.

¹³⁴ Bkz. Hüd 11/67, 94; el-Kehf 18/59; el-Ankebût 29/14, 40.

¹³⁵ Âl-i İmrân 3/151; el-Mâide 5/29; et-Tür 52/47.

¹³⁶ Hüd,11/ 82-83.

¹³⁷ El-En'âm,6/ 160; el-Kasas, 28/ 84; Şûrâ, 42/ 40.

¹³⁸ Şûrâ, 42/ 42.

¹³⁹ Aydın, Hayati, a.g.e. s. 234-235.

sakındırmaktadır.¹⁴⁰

Kur'an bu yaklaşım tarzıyla sağlıklı toplumların oluşmasında ve ayakta kalmasında adaletin çok önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü adaletin uygulanmaması haksızlığın artmasına, zulmün kol gezdiği karanlık bir devrin başlamasına yol açacaktır. Bu da toplumu içten içe kemirip yok edecek ve kısa sürede tarih sahnesinden silinmesine zemin hazırlamış olacaktır. Bunun için Kur'an, adaleti toplumların bekası için en temel şart olarak görmüştür.¹⁴¹

Kur'an, insanların nefislerinden başlamak üzere toplumsal alana yayılan zulüm nedeniyle fitratların bozulmasına ve yeryüzünde fesâdın oluşmasına yol açan "sapma" yönündeki değişimi tersine döndürmeyi yani toplumların ıslahını hedeflemektedir. Ancak buna rağmen algılama biçimlerini nicel değerlerin belirlediği, sayısal güce değer veren toplumlar, değişime yani ıslaha direnmektedirler.¹⁴² Ellerindeki maddî güç ve nüfuzlarını, zulüm düzenlerini devam ettirmek adına, kendilerine gelen Allah elçilerine karşı kullanmaktadırlar.¹⁴³

Kur'an, bir toplumun hidayete erdirilmemesi şeklinde meydana gelen, "sapma" yönündeki değişimin temel sebebi olarak, o toplumun zulmü kolayca işleten bir yapıya sahip olmasını göstermektedir. Dolayısıyla Allah tarafından bir toplumun, kendi içinde barındırdığı zulmü ve o zulme yol açan düşüncelerini değiştirmede için hidayete erdirilmeyeceği bildirilmektedir.¹⁴⁴ Tarih, toplumların inançları sebebiyle değil, zulümleri sebebiyle helâkına şahitlik etmekte, Kur'an da bunu doğrulamaktadır. "*Nice memleketleri helâk ettik. Onlara azabımız*

¹⁴⁰ Hüd,11/ 113.

¹⁴¹ Demirci, *Muhsin, Kur'an'ın Ana Konuları*, s. 279.

¹⁴² Çelik, Celalettin, *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, s. 125.

¹⁴³ Es-Sebe,34/ 34-35.

¹⁴⁴ Çelik, *a.g.e.*, s. 127; Ayetler için bkz. El-Bakara,2 / 264; ez-Zümer,39/ 3; el-Münâfikûn, 63 / 6.

*gece uykusuna dalmışken yahut gündüz istirahat halindeyken gelmişti. Azâbımız kendilerine geldiğinde, “Gerçekten biz zalimler olmuştuk” demekten başka söyleyecekleri bir şey kalmamıştı.”*¹⁴⁵

Kur’an her türlü zulmün, hiçbir grubun başarı ya da refahına neden olmayacağını hatırlatır. Tarihsel süreç, zalimlerin amaçlarını ve planlarını yerle bir etmiştir.¹⁴⁶ Zalimler Allah’ın ahbine ve yardımına asla mazhar olamamışlardır.¹⁴⁷ Kur’an, toplumların çöküş ve çözülüşüne yol açan nedenler üzerinde dururken, birçok faktörden söz eder. Ama bunlar arasında, esas olarak adaletsizlik, zulüm ve baskının bir toplumun çöküş ve helâkine sebep olduğu düşüncesi ortaktır.¹⁴⁸ Râzî’nin (v.606/1209) İbn Abbas’tan naklederek verdiği bilgiye göre, azap geldiğinde inanmayanlar büyük zulümler işlemekte ve kötü yollar izlemekteydiler. Helâke maruz kalan halkın itirafı ise işledikleri zulüm olmuştur.¹⁴⁹ Bunu Kur’an da teyid etmektedir.¹⁵⁰

Çöküş sürecine girmiş olan bir toplumda egemen olan baskı bu alışkanlıkların bir ürünüdür. Lüks atmosferiyle çevrili bir toplumda, insanlar kolaylık ve konfora karşı bir sevgi geliştirirler. Bu da giderek manevî denetim mekanizmalarının ve toplumsal disiplinin gevşemesi sonucunu doğurur. Bu mekanizmalar gevşedikçe de halkın zulüm yapması, zayıf ve güçsüzlerin haklarına karşı insanlık dışı alçakça bir tavır benimsemesi daha da kolaylaşır.¹⁵¹

Zalimleri sevmemek,¹⁵² yanlarında bulunmamak gerektiği¹⁵³

¹⁴⁵ El-A’râf, 7/ 4-5

¹⁴⁶ Sıddıkî, Mazharuddin, *Kur’an’da Tarih Kavramı*, s. 14.

¹⁴⁷ El-Bakara, 2/ 124.

¹⁴⁸ Sıddıkî, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, IV, 179.

¹⁵⁰ El-Enbiyâ, 21/11-15.

¹⁵¹ Sıddıkî, *a.g.e.*, s. 37.

¹⁵² Hüd, 11/ 113.

¹⁵³ El-En’âm, 6/ 68.

anlamındaki ayetler, zulmün İslam'la asla bağdaşmayacağı, müslümanın zalim ile barışmayacağına işaret eder. Allah'ın âyetleri hakkında ileri-geri konuşmaya dalma, onlarla eğlenme ya da onları reddetme, bu birlikteliği ortadan kaldıran en temel sebepse de, bu bir örnek olup, düşmanlık duygularına dayalı daha başka kötü ve yanlış söz veya davranışta bulunan kimse-leri de terk etmek gerekir. Esasen "*Hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma*" ifadesindeki 'zalimler' nitelemesi de bunu göstermektedir. Çünkü "zulüm", başta inkârcılık olmak üzere her türlü haksızlığı ve adaletsizliği, kasıtlı işlenen bütün kötülükleri kapsamaktadır.¹⁵⁴

Toplumları bozulmaya sürükleyen en önemli etken zulüm ve bunu ortadan kaldırmaya yönelik "ıslah" çabalarının olmamasıdır.¹⁵⁵ Zulmün bu dünyadaki cezası helâk¹⁵⁶ olduğu gibi, zalimler ahirette de kesin olarak cehennem azabı ile cezalandırılacaklardır.¹⁵⁷ Zalimler Allah'ın lânetine maruz kalacaklardır.¹⁵⁸ Çünkü zalimler, hem Allah'ın yolundan sapmışlar, saptırmışlar, hem de Allah yolunu eğri ve kötü göstermeye çalışmışlardır. Onlar ahireti de inkâr etmişlerdir.¹⁵⁹

Kur'an'da, insanlara karşı düşmanlık beslemek ve la'net etmek hoş görülmediği halde, zalimlere karşı düşmanca tavır koymaya izin verilmiş olması¹⁶⁰, Allah'ın lânetinin zalimler üzerine olacağı,¹⁶¹ ancak zulme uğrayanın zalim hakkında beddua edip kötü konuşabileceği¹⁶² şeklindeki Kur'an ayetleri zulme karşı her türlü mücadelenin yapılması gereğine işaret

¹⁵⁴ Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu*, II, 424.

¹⁵⁵ Hüd, 11/ 116-117.

¹⁵⁶ Hüd, 11/ 37, 44

¹⁵⁷ A'râf, 7/ 41.

¹⁵⁸ Hüd, 11/ 18; A'râf, 7/ 44-45.

¹⁵⁹ Hüd, 11/ 19

¹⁶⁰ El-Bakara, 2/ 193.

¹⁶¹ El-A'râf, 7/ 44.

¹⁶² En-Nisa, 4/ 148.

eder. Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Kur'an, zulme ve zalime karşı müsamahasızdır.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'de zulüm kavramı, bir şeyi ölçü veya miktarında eksiltmek, arttırmak yahut zaman veya mekânı değiştirmek suretiyle bir şeyi kendisine ait olmayan yere koymak, bir işi yersiz ve yanlış yapmak, birisine haksızlık etmek, hak sahibine hakkını vermemek veya eksik vermek anlamlarına gelmektedir. Ayrıca inançta sapmak, söz, fiil ve davranışlarda haddi aşmak, ölçüyü kaçırmak da zulüm kabul edilmektedir.

Ayet ve hadislerden anladığımıza göre zulüm, inanç alanında, küfür, şirk ve nifak gibi anlamları kapsamaktadır. Amel/eylem olarak zulüm, her türlü haksız, dengesiz ve ölçüsüz davranışları içine alan bir anlam alanına sahiptir. Zulüm hem İslâm'ın prensip ve ölçüleri içerisinde hem de evrensel ahlâk ilkeleri çerçevesinde her türlü haddi aşma, hak yeme, hakkı ihlâl etme, hakka tecavüz etme, bir haktan mahrum ve bir işte mağdur etme, insanlara eza ve cefa verme şeklinde ahlâkî anlamda geniş bir anlam çerçevesi oluşturmaktadır.

Kur'an açısından zulüm, Allah'a, kişinin kendisine ve çevresine olmak üzere üç alanda ele alınmaktadır. Allah'ın ulûhiyet ve ubudiyet hakkına tecavüz olması bakımından şirk en büyük zulüm kabul edilmektedir. İnsan, kendinden daha değersiz varlıklara taparak değer ve saygınlığını kaybetmek suretiyle kendisine haksızlık etmektedir. Zulüm, Kur'anî değerler sıralamasında üst değer olan adalet duygusunu yitirmeye sebep olması dolayısıyla, insan ve toplum değerlerini tahrip etmektedir.

Bir hakkı yok etme veya yok sayma, temel ve evrensel insan haklarından sayılan can, mal, din ve namus gibi hak ve değerlere saldırı ve tecavüz kabul edilmesinden dolayı zulme ve zalime karşı savaş da dâhil olmak üzere her türlü boykot, savunma, yerme ve aşağılama tarzında tavır koymak meşrudur.

“Zulme rıza zulümdür” ilkesi zulme karşı durmanın hem iman hem de insan değerleri açısından gerekli olduğunu göstermektedir. Çünkü zulüm evrensel bir insan hakkı ihlalidir.

Zulüm bütün varlıklar için kötü, haksız ve ahlâksız bir eylem olduğu için affedilemez bir davranıştır. Her anlamda bir hak ihlâlidir. Allah zulme hem kendisi hem de kulları için razı değildir. Zalimler, hem dünyevî hem de uhrevî en ağır cezaları hak etmektedirler. Nitekim tarih zulümle hüküm sürülemeyeceği ve zalim toplumların helâk olmaktan kurtulamayacağını göstermiştir. Zulmedenler gibi zalimlere meyledenler, zulme sessiz kalanlar, mazlumları himaye etmeyenler de cezalara muhataptırlar.

Kur'an zulmü ve zalimi her türlü yermekte, insanları zulümden sakındırmakta, zalimlere karşı her türlü mücadelenin gereğini vurgulamaktadır. Kur'an, Müslümanlara zulmün her çeşidinden uzak durmayı, zulmün her türlüyle mücadele etmeyi emretmektedir. Zulmü ortadan kaldırmak, adaleti hâkim kılmak Kur'an'ın temel hedeflerindedir. Zulüm ve zalim ile mücadele peygamberlerin ortak noktalarıdır. Bir inanç, amel ve ahlâk sapması olan zulüm ile mücadele bilinci oluşturma konusunda peygamberler ümmetlerine örnek olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, M. Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, Trs.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut, Trs.
- Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Mahmûd, *Ruhu'l-Meânî Fî Tefsir'l-Kur'ani'l-Azîm Ve's-Seb'ul-Mesânî*, (I-XV) Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1987.
- Aydın, Hayati, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.
- Budak, Nevriye Sümeyra, *Kur'an'da İnsanın Kendine Zulmetmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.
- Buharî, Muhammed İbn İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, (I-III) Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammed, *es-Sihâh Tâcu'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, (I- VI), Dâru'l-İlm, Beyrut, 1404.
- Cürcânî, es-Seyyid Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Mektebet-ü Lübnan, Beyrut, 1990.
- Çelik, Celalettin, *Kur'an'da Toplumsal Değişim*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996.
- Çağrıcı, Mustafa, *Gazâli'ye Göre İslam Ahlâkı*, Ensar Yay. İst. 2013.
- _____, DİA "Cehâlet" Md., VII, 219.
- _____, DİA, "Zulüm" Md. IVIV/ 507-509.
- Dâmeğânî, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Kur'an*, Dâru'l-İlm, Beyrut, 1983.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Ana Konuları*, İFAV Yayınları, IV. Baskı, İstanbul, 2008.
- _____, *Kur'an'a Göre İnsan Ve Sorumlulukları*, Ensar Neşriyat,

- I. Baskı, İstanbul, 2010.
- Düzenli, Yaşar, *Kur'an Işığında Evrensel Dengeler ve İnsan*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2000.
- Ebû Zeyd, el-Kureşî, *Cemheret-u Eş'ari'l-Arap*, (Nşr, Muhammed Ali el-Hâşimî, (I-II), Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1999.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, (I-III), İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tezhibu'l-Luğa*, (I-XV), Dâru'l-Kavmiyyeti'l-Arabiyye, Mısır, 1384.
- Fazlurrahmân, *Ana Konularıyla Kur'an*, Çev. Alparslan Açıkgenç, Fecr Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1993.
- Firuzâbâdî, Mecdü'd-Dîn Muhammed b. Yakup, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (I-IV), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1407.
- Hâlidî, Sâlih Abdulfettâh, *Tasvîbât Fî Fehm-i Ba'dı'l-Âyât*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, I. Baskı, 1987.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, Trc. Dr. M. Kürşat Atalar, Pınar Yay. İstanbul, 2011.
- İbn Âşur, Muhammed b. Tahir, *Tefsiru't-Tenvîr ve't-Tahrîr*, (I-XXX) Dâru't-Tûnusiyye, Tunus, 1974.
- İbn Dureyd, Ebû Bekir Muhammed b. Hasen, *Kitâbu'l-Cemherati'l-Luğa*, (I-III), Dâr-u Sâdır, Haydarâbad, H. 1345.
- İbn Fâris, Ebû Huseyn Ahmed Zekeriyya (v.395), *Mu'cem-u Mekâyisi'l-Luğa*, (I-VI), Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1422.
- _____, *Mücmeli'l-Luğa*, (I-IV), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1406.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (I-VII), Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1966.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem en-Nesâri

- (el-Afrikî el-Mısri), *Lisânul-Arap*, (I-XV) Dâr-u Sâdır, Beyrut, 1410.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takıyüddin Ahmed b. Abdulhalim el-Harrânî, *Kitâbu'l-İman*, Thk. Muhammed Zübeydî, Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1993.
- Karaman, Hayrettin vd. (Heyet), *Kur'an Yolu*, DİB Yayınları, Ankara, 2005.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Huseynî, *el-Külliyât*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1419/1998
- Kılavuz, Ahmet Saim, "*Şirk*", GA., İstanbul, 1997.
- Kurtubî, Ebû Abdullah, Muhammed İbn Ahmet, el-Ensarî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, (I-XX), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1989.
- Kutub, Seyyid, *İslam'da Sosyal Adâlet*, Çev. Yaşar Tunagür, Adnan Mansur, Çağaloğlu Yay. İst. 1971.
- Mevdudî, Mevlanâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, (I-VII), Trc. Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986
- Müslim, İbn Haccac el-Kureşî en-Neysâburî, *Sahih*, (I-V), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, Trs.
- Râgıp, El-İsfahâni, *Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'anı'l-Kerîm*, Dâr-u Kahraman, İstanbul, 1986.
- Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, (I-XXX), Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1417.
- Sıddıkî, Mazharuddin, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, Çev. Süleyman Kalkan, Pınar Yayınları, İstanbul, 1990.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadîr el-Camiu Beyne Fenni'r-Rivayeti ve'd-Dırayeti min İlmi't-Tefsir*, (I-V), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l- Beyân an Te'vîli'l-Kur'an*,

- (I-XV), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, (I-V), el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine, 1964.
- Ulutürk, Veli, *Kur'an'a Göre Zulüm Kavramı*, İstişare Yay. Kayseri, 1993.
- Ulutürk, Veli, *Kur'an'da Zulüm Kavramı*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:9, Yıl. 1990, Erzurum
- Yâzîcî, Nâsîf, *el-'Arfü't-Tayyib fî şerhi Divâni Ebi't-Tayyib*, Dâr-u Sadr, Beyrut, Trs.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (I-X), Eser Neşriyat ve Dağıtım, Trs.
- Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtada, *Tâcu'l-Arûs, min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (I-X), Matbaay-ı Hayriye, 1306.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf*, (I-IV), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- _____, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâr-u Sâdır, Beyrut, 1399/1979.
- Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerh-u'l- Mu'allakâti's- Seb'a*, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1425.